

Original Article

History and Classification of Prisons in Iran and Islam

Mehrangiz Karimi

P.h.D. student in Theology and Islamic Studies, majoring in Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Research Sciences, Tehran,iran**Citation** Mehrangiz Karimi, **History and Classification of Prisons in Iran and Islam.***J. Law Political Stud.*, 2021, 1(3), 174-189. <https://doi.org/10.22034/ilps.2021.3.2>**Article info:****Received:** 27 August 2021**Accepted:** 23 October 2021**Available Online:** 23 October 2021**ID:** JLPS-2110-1015**Checked for Plagiarism:** Yes**Keywords:**

prison, definition, history, classification, government.

ABSTRACT

Prison is a category which is relevant to the crime and deviation (from laws, mysticism and ethics) in society. Throughout human history, there have always been those who have acted in contrast to the laws and regulations of society, and the governing systems of societies have provided punishments for such individuals to avoid society from deviating and to uphold its laws and morals. On one side, one of these practices and tools is to punish, and on the other side, to return criminals to the normal life in society. Prisons were in the early days of Islam, either in Hejaz or in Iraq. At that time, the Holy Prophet and the first caliph did not have a particular prison or place to imprison criminals. Prison was applied as a harsh punishment with very difficult conditions, more specifically against those who acted against the regime. With the advent of the Islamic Revolution, the Islamic law on Iranian prisons was implemented. Primarily the purpose of classifying prisoners is to avoid and prohibit possible harm to the prisoner, as well as to make it easier to keep prisoners, so as to make the least issues for themselves and prison officials, and to enhance the classification and education and rehabilitation of the prisoners, as well.

تاریخچه و طبقه بندی زندان در ایران و اسلام

مهرانگیز کریمی

دانشجوی دکتری الهیات و معارف اسلامی گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی علوم تحقیقات تهران

Use your device to scan and read the article online

ارجاع مهرانگیز کریمی، تاریخچه و طبقه بندی زندان در ایران و اسلام، نشریه حقوق و مطالعات سیاسی، دوره ۱، شماره ۳، پاییز ۱۴۰۰: ۱۷۴-۱۸۹.

<https://doi.org/10.22034/ilps.2021.3.2>

چکیده

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۵ شهریور ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش: ۱ آبان ۱۴۰۰

تاریخ آنلاین شدن: ۱ آبان ۱۴۰۰

کد مقاله: JLPS-2110-1015

کلیدواژگان:

زندان، تعریف، تاریخ، طبقه بندی، حکومت.

زندان مقوله‌ای است که با جرم و بزه و انحراف (از قوانین و عرفیات و اخلاقیات) در جامعه مرتبط است. در طول تاریخ انسان همواره کسانی بوده‌اند که برخلاف قوانین و مقررات جامعه حرکت کرده‌اند و دستگاه‌های حکومتی جوامع نیز برای جلوگیری از به انحراف کشیده شدن جامعه و حمایت از قوانین و اخلاقیات آن مجازاتی را برای چنین افرادی در نظر گرفته‌اند. زندان یکی از این راه‌ها و ابزارها که از یک طرف برای تنبیه و مجازات و از طرف دیگر برای برگرداندن افراد مجرم به زندگی عادی در جامعه است. زندان‌ها در صدر اسلام، یا در حجاز بودند یا در عراق، در این زمان رسول اکرم (ص) و خلیفه اول زندان و مکان مخصوصی برای حبس کردن مجرمان نداشتند، دقت در وضعیت زندان‌ها در دوران پس از اسلام نشانگر این است که معمولاً حکومت‌ها زندان را به‌عنوان مجازات خشن و با شرایط بسیار سخت، به‌ویژه علیه اقدام کننده بر ضد حاکمیت، مورد استفاده قرار می‌دادند با پیدایش انقلاب اسلامی قانون اسلامی در مورد زندان‌های ایران اجرا شد. در اصل هدف از طبقه‌بندی زندانیان جلوگیری و پیشگیری از آسیب‌های احتمالی است که ممکن است به زندانی وارد شود و نیز سهل‌تر شدن نگهداری زندانیان، به طوری که کمترین مشکل را برای خودشان و مسئولین زندان ایجاد کنند و از عالی‌تر طبقه بندی، اصلاح و تربیت و بازپروری و توان بخشی زندانی است.

مقدمه

مجرم به زندگی عادی در جامعه است. دیدگاه‌های مختلفی در مورد مجازات زندان برای مجرمان وجود دارند که برخی بر تأیید این شیوه برای تأدیب مجرمان صحه می‌گذارند برخی هم معتقدند که زندان نه تنها باعث تأدیب و کاهش جرم نمی‌شود بلکه باعث می‌شود که افراد زندانی در کنش متقابل با سایر زندانیان به روش‌های جدید ارتکاب جرم دست پیدا کنند و همین‌طور اینکه فضای زندان بر ارتکاب مجدد جرم به هنگام آزادی تأثیر زیادی دارد. به‌طور خلاصه می‌توان گفت زندان بخش مهمی از مجازات‌های در نظر گرفته شده برای

زندان مقوله‌ای است که با جرم و بزه و انحراف از قوانین و عرف و اخلاق در جامعه مرتبط است. در طول تاریخ انسان همواره کسانی بوده‌اند که برخلاف قوانین و مقررات جامعه حرکت کرده‌اند و دستگاه‌های حکومتی جوامع نیز برای جلوگیری از به انحراف کشیده شدن جامعه و حمایت از قوانین و اخلاقیات آن مجازاتی را برای چنین افرادی در نظر گرفته‌اند. زندان یکی از این راه‌ها و ابزارها که از یک طرف برای تنبیه و مجازات و از طرف دیگر برای برگرداندن افراد

و یا در ضمن اجرای کیفرهای سالب آزادی و یا اقدامات تأمینی تعیین می‌کند، (شمس، پیشین: ۲۰).

مراکز بازپروری: مراکز بازپروری معالجه متهمان و محکومان معتاد و اردوگاه‌های کار برای نگهداری معتادان که طبق حکم مقامات قضایی برای مدتی در این مرکز نگهداری می‌شوند، (وانلی، ۱۳۶۲: ۱۳۵-۱۳۴)

تعلیق مجازات: تعلیق اجرای مجازات محکومیت‌هایی که قاضی در زمان صدور حکم اجرای آن‌ها را معلق می‌دارد. تعلیق بر دو نوع است ساده و مراقبتی. مدت تعلیق یا مدت آزمایشی از هیجده ماه تا سه سال است موارد آن در قانون ذکر شده و قاضی نمی‌تواند مواردی را بر آن اضافه کند. اهداف تعلیق مجازات عبارت است از: جلوگیری از سوء مصاحبت مجرم با زندانیان سابقه‌دار، کمک به مجرم برای اجتماعی شدن و بازگشت به زندگی عادی در جامعه، صرفه‌جویی در هزینه‌های زندان و استفاده جامعه از کار و فعالیت مجرمین است. (ولیدی، ۱۳۷۹: ۸).

کانون اصلاح و تربیت: مرکزی است جهت نگهداری اصلاح و تربیت تهذیب اطفال غیر بالغ بزهکار یا بزهکارانی که کمتر از هیجده سال تمام سن داشته باشند، که در این مرکز برحسب نوع و استعداد این افراد امکانات رفاهی، فرهنگی، حرفه‌آموزی، بهداشتی و تربیت‌بدنی وجود دارد. کانون اصلاح و تربیت مرکزی است که اطفال بزهکار به حکم دادگاه اطفال برای آموزش علمی و حرفه‌ای و تربیت و تهذیب اخلاق در آنجا نگهداری می‌شوند (گودرزی بروجردی، ۱۳۸۳: ۱۷۲)

مجازات‌های بازدارنده: تأدیب یا عقوبتی است که از طرف حکومت به منظور حفظ نظم مراعات مصلحت اجتماع در قبال تخلف از مقررات و نظامات حکومتی تعیین می‌گردد؛ از قبیل حبس جزای نقدی، تعطیل محل کسب، لغو پروانه و محرومیت از حقوق اجتماعی و اقامت در نقطه یا نقاط معین و منع از اقامت در نقاط معین و مانند آن، (ماده ۱۷ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰).

جرائم مختلف را تشکیل می‌دهد، که پرداختن به آن از حیث حقوقی ضروری به نظر می‌رسد. دین اسلام به عنوان کامل‌ترین دین الهی که همه مسائل فردی و اجتماعی زندگی بشر را مدنظر قرار داده است، فقط به صورت آرمانی جامعه نپرداخته است، لذا دین اسلام با توجه به واقعیت‌های زندگی بشر و جایز الخطا بودن انسان راهکارها و ابزارهایی برای هدایت انسان‌ها و تأدیب کسانی که با عمل خود به زندگی افراد دیگر و جامعه صدمه می‌رسانند، در نظر گرفته است. مجازات زندان که در دین اسلام و توسط حکومت‌ها و خلفا به عنوان ابزار مجازات (تنبیه و یا درمان و اصلاح) در نظر گرفته شده است، در بین مذاهب مختلف اسلامی، چه شیعه و چه مذاهب مختلف اهل سنت به آن پرداخته شده است.

۱- عناوین مرتبط با واژه زندان

بازداشت موقت: برای تعیین تکلیف متهمان صورت می‌گیرد و پیش از آن است که حکم نهایی از سوی حاکم شرع و مراجع قضایی صادر شود، بازداشت موقت برای روشن شدن وضع متهم در اسلام مجاز است (قرشی، ۱۳۵۴، ۱۵۷).

بازداشتگاه: محلی است که به منظور حفظ امنیت اجتماعی و رعایت حقوق شاکی اعم از خصوصی و عمومی و جلوگیری از امحاء و مخدوش کردن صحنه جرم و نیز پیشگیری از فرار متهم و حفظ جان وی با رعایت سایر حقوق متهم (بازداشت‌شده) به‌ویژه حفظ شئون وی تا هنگام صدور حکم متهم را با مجوز مرجع قضایی و به تشخیص مسئولین بازداشتگاه در آنجا نگهداری می‌کنند، (شمس، ۱۳۷۵: ۲۰).

علم زندان‌ها: علمی است که انواع مجازات و اقدامات تأمینی، طرز اجرا و تطبیق آن‌ها با شخصیت زندانیان و تشکیلات زندان‌ها و اصولی را که رعایت آن‌ها در بهبود وضع زندانیان و آماده کردن آن‌ها برای بازگشت به محیط عادی اجتماعی مؤثر است مورد بحث قرار می‌دهد، همچنین تکالیف و وظایف زندانیان را در حدود حقوق آنان از موقع بازداشت

۳) عن علی بن الحسین(ع) فی الرجل یقع علی اخته. قال «یضرب ضربه بالسیف بلغت منه ما بلغت فان عاش خلد فی السجن حتی یموت» (حر عاملی، ۱۴۱۰، ج ۱۸: ۳۸۷).

۴) عن علی(ع) قال « اذا قطع الطریق اللصوص و اشهر و السلاح و لم یاخذوا مالا و لم یقتلوا مسلماً ثم اخذوا حبسوا حتی یموتوا و ذلك نفیهم من الارض» (بقال، ۳۲۳).

* دکتر عطیه مصطفی در کتاب (نظم الحکم بمصرفی عهد الفاطمیین، بی تا، ۲۸۹) می نویسد: زندان به این صورت که ما می بینیم که متهم یا مجرم در یک مکان تنگ زندانی می کنند در زمان پیامبر (ص) و عهد ابوبکر نبود، بلکه در آن دوران زندان عبارت بود از: بازداشت شخص و جلوگیری از تصرفات آزاد. اما اسیران جنگی در حظیره هایی که در کنار مسجد ساخته می شد، نگهداری می شدند چون در زمان عمر تعداد جمعیت رو به ازدیاد نهاد، زندان مخصوص جهت نگهداری افراد در نظر گرفته شد. از اینجا معلوم می شود که رسول اکرم (ص) زندان مخصوصی را برای زندان زن ها در نظر گرفت، و چون وضع مالی مسلمان ها مساعد نبود ناگزیر گوشه ای از مسجد را برای این منظور تعیین کرد. بعداً که نیاز در این مورد بیشتر شد مسلمان ها ناچار ساختمانی را جهت حبس کردن افراد خطاکار اختصاص دادند و در پرتو احکام و شریعت پیامبر(ص) که می بینیم فقها صراحتاً فتوا می دهند که زندان زنان با مردان و نیز زندان کودکان با بزرگسالان باید جدا باشد.

* ابن همام حنفی می گوید: در آن دوران، مکانی به نام زندان به مفهوم رایج امروز وجود نداشت، بلکه متخلفین، متهمین و اسیران را در مسجد و دهلیز حبس می کردند، تا این که عمر خانه ای در مکه به چهار هزار درهم خرید و آن را به زندان اختصاص داد. البته گفته شده است که در دوران عمر و عثمان نیز زندان به معنای اصطلاحی اش وجود نداشته است و در زمان خلافت امام علی(ع) بود که نخستین زندان ساخته شد، (حنفی، ۱۴۱۲، ج ۵: ۴۷۱)

کیفرهای تکمیلی: مجازات تکمیلی مجازاتی است که مجرم علاوه بر محکومیت به مجازات اصلی، بدان نیز محکوم می شود. مثل کسی که در ماه های حرام مرتکب قتل شده، علاوه بر پرداخت دیه به پرداخت یک سوم آن نیز محکوم می گردد، (سپهری، ۱۳۷۳: ۳۷).

مجازات تبعی: مجازاتی گویند که بنا بر حکم اصلی مجرم بدان کیفر می شود خواه حکم به مجازات اصلی صادر شده باشد یا نه مثل محرومیت قاتل از ارث. **مجازات بدلی:** کیفری است که در شرایط خاص جای کیفر اصلی را می گیرد مانند پرداخت دیه در صورت مصالحه به جای قتل. **مجازات اصلی:** قصاص در قتل، حدود، قصاص و تعزیرات است (سپهری، ۱۳۷۳: ۳۶).

باید توجه داشت که فرق بین کیفرهای تکمیلی و تبعی که هر دو علاوه بر مجازات اصلی اجرا می شوند این است که در کیفرهای تکمیلی تصریح قاضی ضرورت دارد ولی در کیفر تبعی لازم نیست، (جندی، ۱۹۴۲: ۳۶).

۲- تاریخچه زندان در اسلام و ایران

- تاریخچه زندان در اسلام

روایات فراوانی به طرق گوناگون از پیشوایان معصومین (ع) رسیده است که مجازات زندان را برای به کیفر رساندن بزهکار تجویز کرده اند؛ صاحب «دراسات فی ولایه الفقیه» روایات دال بر مشروعیت زندان از طریق شیعه و سنی را اجماً مستفیض بلکه متواتر می داند، (المنتظری، ۱۴۰۸، ج ۲: ۴۳۰).

۱) عن ابی عبدالله فی حدیث فی السرقة قال «تقطع الید و الرجل ثم لاتقطع بعد، لکن أن عاد حبس و أنفق علیه من بیت المال المسلمین»، (طوسی، ۱۴۱۲، ج ۴: ۲۸۱).

۲) عن زراه عن ابی جعفر(ع) «فی رجل امر رجلاً بقتل رجل(فقتله) فقال «یقتل به الذی قتله و یحبس الامر بقتله فی الحبس حتی یموت».

آن‌گونه که از متون تاریخی بر می‌آید، پیامبر اکرم (ص) اسیران جنگی را در بین مسلمانان تقسیم می‌کردند و نگهداری‌شان را به عهده آنان می‌گذاشتند، در پاره‌ای اوقات نیز متهمان و اسیران به‌طور موقت در مسجد نگهداری می‌شدند و در موارد خاصی آن‌ها را به ستون‌های مسجد می‌بستند. (مروتی، ۱۳۸۶: ۱۷۴)

پس از فتح مسلمین احکام کیفری اسلام عبارت بود از قصاص، حدود، دیات و تعزیرات بود، مسائل شرعی و اسلامی عمدتاً در زندان‌ها رعایت نمی‌شد (قند رو بیچار پس، ۱۳۸۶: ۹۱).

با گسترش قلمرو حکومت‌ها و ایجاد تشکیلات حکومتی استفاده از زندان به‌صورت یک امر متداول گردید و نقش مهمی در گسترش حکومت‌ها و به دست گرفتن قدرت حاکمان (خلفای اموی و عباسی) گردید.

در زمان خلافت حضرت علی (ع) برای اولین بار در اسلام زندانی احداث شد که نافع نام داشت و زندان دیگری مخیس نام داشت (وائلی، ۱۳۸۶: ۸۳).

زندان در عهد آن حضرت (ع) بر اساس شریعت اسلامی و توجه به حقوق و شخصیت زندانیان بود. زندان در عصر بنی امیه تغییر کرد تبدیل به کانونی برای مخالفان سیاسی بنی امیه شد. عمر اقدام به ساختن زندان نکرد او مسجدی خرید و از او برای زندان استفاده کرد (قند رو بیچار پس، ۱۳۸۶: ۸۴-۸۳).

معاویه نخستین کسی بود که برای زندان‌ها شیوه و روشی ثابت پایه‌گذاری کرد در روزگار معاویه زندان‌ها به چهره کامل خود درآمد و مجهز به نگهبان (زندانبان) شد، (ساکت، ۱۳۶۱: ۳۷۹).

در زندان‌های معاویه کتک زدن زندانیان کار رایجی بود، کمبود غذا و آب و سایر امکانات موردنیاز، تفکیک میان زندانیان وجود نداشت. عمر بن عبدالعزیز در این زمان سعی کرد مسائل شرعی در میان زندانیان را رعایت کند (قند رو بیچار پس، ۱۳۸۶: ۸۶).

* زمخشری در این‌باره گفته است: علی (ع) نخست زندانی از نی ساخت و آن را (مانع) یا (نافع) نامید. پس دزدان آن را سوراخ کردند؛ بعد از آن زندان دیگر از گل ساخت و آن را (مخیس) نامید، (زمخشری، ۱۴۱۱: ۴۰۵)

عمل زندانی کردن در زمان پیامبر اکرم (ص) معمول بوده بی‌آنکه مکان خاصی برای این مقصود اختصاص داشته باشد خانه، مسجد، دالان و مکان‌های دیگر از جمله این‌ها بود. هدف اصلی از حبس کردن تهدید آزادی‌های شخص و آمد و رفت او بود. کمی محکومان به حبس موجب شد نیازی به ساختن زندان در اسلام نباشد (شیرازی، ۸۷). در زمان پیامبر اکرم (ص) حبس زن و مرد به‌طور جداگانه انجام می‌گرفت.

در زمان ابوبکر، نیز وضعیت به همین نحو بوده و از ساخت زندان و زندانی کردن خبری نبوده است. برخی بر این باورند که نخستین زندان را عمر خلیفه دوم مسلمانان ساخت، چون در زمان ایشان اسلام رو به گسترش نهاد و نیاز به مکانی برای زندانی کردن متهمان و متخلفان به‌طور جدی احساس شد، وی خانه‌ای از صفوان بن امیه به چهار هزار درهم خرید و آن را به زندان اختصاص داد (مصطفی، ۱۴۱۶: ۶۸).

در زمان پیامبر (ص) و ابوبکر جایی را در تاریخ به نام زندان نمی‌شناسیم، در آن دوران متهم را در مسجد حبس می‌کردند و طرف دعوی او و یا نماینده‌اش را، ملازم او قرار می‌دادند تا نتواند دست به فرار بزند. منظور پیامبر (ص) از این عمل این بود که متهم از آمیزش با دیگران باز دارد، و هرگاه متهم به‌جایی می‌رسید که سزاوار حدی از حدود الهی می‌شد، فوراً و بدون درنگ درباره‌اش اجرا می‌گردید، تا اینکه در زمان عمر بن خطاب محلی جهت حبس کردن مجرمان تعیین گشت، (صبحی صالح، بیروت، ۳۲۱).

زندانی که عمر بن خطاب تأسیس کرد و بعداً به نام زندان عارم نامیده شد بلکه، به‌طور قطع محل آن در مکه بوده ولی از نظر تاریخ در کدام قسمت مکه قرار داشته شناسایی نشده است. (وائلی، ۱۳۶۲: ۱۳۱)

به‌کاربرده می‌شد گاهی اوقات چشم‌های زندانیان از حدقه بیرون می‌آوردند. عوامل آزادی اموری از قبیل شکستن در و دیوار زندان یا رهایی از طریق وساطت و شفاعت بود. (قند رو بیچار پس، ۱۳۸۶: ۸۸).

دهه‌های نخست صدر اسلام را می‌توان دوران طلایی احترام به کرامت انسانی نامید یعنی این دوران، حقوق زندانیان باتوجه‌به سیره پیامبر اکرم (ص) و حضرت علی (ع) رعایت می‌شده است. بر کسی پوشیده نیست که در زمان شهادت حضرت علی (ع) تنها یک زندانی وجود داشته است و آن، قاتل آن حضرت بوده است. در سال ۸۱۳ میلادی در مجمع روحانیون مسیحی در رم مقررات مربوط به اداره زندان‌ها به تصویب رسید؛ و طراحی شد که زندان‌ها باید جنبه ندامتگاه داشته باشد و برای نیل به این هدف زندانیان را به سیستم انفرادی نگهداری شده و به آنان کاردستی آموخته شود، اجازه خواندن کتب مذهبی را داشته باشند و روحانیون در زندان‌ها زندانبان را ملاقات و با نصایح سودمند آن‌ها را به راه راست هدایت کنند. در اجرای تصمیمات مذکور در همان سال اولین زندان به سیستم انفرادی در رم بنا گردید (قند رو بیچار پس، ۱۳۸۶: ۱۰).

- تاریخچه زندان در ایران

مجازات در ایران باستان بسیار شدید و توأم با قساوت و شقاوت بود حبس کردن نیز در کنار مجازاتی مانند اعدام، زنجیر کردن و تازیانه زدن اجرا می‌شد؛ حبس جزء مجازات نبود، بلکه وسیله‌ای برای از میان بردن بی‌سروصدای اشخاص بلندمرتبه بود که وجودشان برای پادشاه و کشور خطر داشت. در دوره‌های باستان در ایران توقیف مقدماتی ممکن بود تا مدت غیر محدودی دوام پیدا کند. «قلعه فراموشی» که نوعی «قلعه باستیل» بود مخصوص نابود کردن بی‌سر و صدای مجرمان سیاسی بود، (راوندی، ۱۳۶۸: ۱۹).

مجازات حبس در دوره قاجار بسیار دردناک بود، زندان در ایران مانند سایر کشورها وسیله‌ای برای سلب آزادی است ولی ممکن است عواقب سختی هم داشته باشد. اگر زندانی

به‌تدریج زندان به‌عنوان ابزار قدرت در اختیار خلفای اموی قرار گرفت و زندان توأم با شکنجه جایگاه وسیع و مهمی نزد خلفای اموی و پس‌از آن، عباسی پیدا نمود. به فاصله کوتاهی پس از استقرار مذهب اسلام، خلفای اموی و عباسی، برای از بین بردن مخالفان خود اصول حقوق جزای اسلامی را نادیده گرفته و به قتل و ضرب و حبس مخالفین پرداختند. از جمله قتل ائمه اطهار (علیهم‌السلام) از طرف خلفا لکه ننگی است بر دامن تاریخ که هرگز زودده نخواهد شد، (محسنی، ۱۳۸۷: ۱۰۷).

در شهرهای مهم آن زمان همچون مکه، مدینه، کوفه، شام، بصره و ... زندان‌های مخوفی وجود داشته است، مخوف‌ترین زندان‌های دوران بنی‌امیه را زندان حجاج بن یوسف ثقفی ذکر نموده‌اند (نهج‌البلاغه، ترجمه دشتی، ۱۳۷۸: ۲۲۷).

«حجاج مرد درحالی که در زندان او پنجاه‌هزار مرد و سی هزار زن وجود داشت و حجاج همه آن‌ها را در یک زندان حبس کرده بود» در این زندان‌ها هیچ تفکیکی وجود نداشت و زندانیان در زیر گرمای شدید هوا، تحت آزار و شکنجه قرار می‌گرفتند. زندان در عصر بنی‌عباس که همان روش امویان را ادامه داد؛ گر چه امویان با شعار دفاع از اسلام بر سر کار آمدند تعداد زندان‌ها در این عصر به دلیل وسعت کشورهای اسلامی زیاد بود، گسترش زندان‌ها بیشتر جنبه سیاسی داشت. در این زمان علاوه بر زندان‌های عمومی خلیفه و سران دیگر کشورها دارای زندان‌های خصوصی بودند، این زندان‌ها اختصاص به اقشار خاصی مثل بستگان نزدیک خلیفه داشت، زندان‌های خصوصی که اتاق‌های تاریک و نمناک یا چاه‌های عمیق بود در آنجا زندانی با مار و سوسمار، سایر حشرات موذی و حیوانات نگهداری کرده و در عرض چند ساعت یا چند روز از بین می‌رفتند. در این زمان هر زندان برای خود نظام مخصوص داشت؛ درعین‌حال تفکیک زندانیان از لحاظ جنسیت مجرم و جرائم ارتكابی رعایت می‌شد. علت زندانی کردن افراد جنبه سیاسی داشت، نحوه رفتار با زندانیان به شکل اسفناکی بود، انواع شکنجه‌های اسفناک در مورد آن‌ها

بنابراین در مفهوم اساسی زندان مکان مدخلیتی ندارد؛ بلکه آنچه مهم است جلوگیری از تصرفات آزادانه فرد است در قدیم زندان بیشتر برای نگهداری موقت کسانی بود که در انتظار محاکمه و اجرای حکم اعدام و با انواع مجازات بدنی، یا بدون آنکه مدتی برای دوران زندان آن‌ها تعیین شده باشد و در دخمه‌های سرد و تاریک تا زمان مرگ زودرس آن‌ها رها می‌شدند، گاهی اوقات هم به خاطر پرداخت جریمه زندانی می‌کردند آن‌قدر آن‌ها را نگه می‌داشتند تا خویشان و دوستان پول لازم را جمع‌آوری کرده موجبات آزادی زندانی را فراهم می‌کردند (صانعی، ۱۳۷۱: ۱۳۲).

شکل‌های گذشته زندان بیشتر از جنبه بازداشتی برخوردار بود و در جهت اجرای برخی اقدامات تنبیهی به‌کاربرده می‌شد؛ درحالی‌که امروزه بیشتر زندان‌ها مکانی برای نگهداری مجرمین و به کار بردن برنامه‌های اصلاحی و تربیتی است در عین محدود ساختن آن‌ها تبدیل شده‌اند. پس از پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ به مسائل مربوط به زندانیان توجه زیادی می‌شد با توجه به مسائل انسانی و اسلامی و اهداف مجازات قوانینی درباره نحوه رفتار با زندانی، روش اداره زندان‌ها، حمایت از زندگی در حین گذراندن محکومیت و بعدازآن و غیره وضع گردید. در تاریخ ۱۷ اردیبهشت ۱۳۶۱ آیین‌نامه زندان‌ها تحت عنوان آیین‌نامه امور زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور در شورای عالی قضایی تصویب گردید. با شکل‌گیری انقلاب و به دستور امام خمینی (ره) که فرمودند: زندان باید به دانشگاه تبدیل شود زندان چهره تازگی به خود گرفت و به‌منظور نیل به این هدف مقدس سازمانی تحت عنوان سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی در اواخر خرداد سال ۱۳۶۴ به وجود آمد که در جهت اجرای صحیح مجازات حبس یکی از ضروریات انقلاب اسلامی محسوب می‌شد (قند رو بیچارش، ۱۳۸۶: ۹۷).

۳- طبقه‌بندی زندانیان برحسب عناوین مختلف:

نتواند هزینه زندگی خود را بدهد باید از گرسنگی بمیرد. در نقاطی که زندان وجود ندارد برای توقیف مجرمین معمولاً از کند و زنجیر استفاده می‌کنند، به هر ساق پای محکوم دو قطعه بزرگ چوب از یک‌سو به زنجیر آهنی و از سوی دیگر به قفل محکمی متصل می‌کردند می‌بندند. در زمان پهلوی روش اداره زندان‌ها و برخورد با زندانی غیرقانونی و مخالف با شریعت اسلام بود؛ گناهکار و بی‌گناه محبوس در زندان زیر کتک و شکنجه قرار می‌گرفتند، خصوصاً زندان‌های سیاسی طاغوت زمان محمدرضا شاه صحنه وحشیانه‌ترین رفتارهای ضد انسانی رژیم پهلوی بود، در زندان‌های این زمان اموری از قبیل: بازداشت زاید بر مدت، زدن فحاشی و شکنجه‌های دیگر، جلوگیری یا سخت‌گیری در کیفیت ملاقات زندانیان با خانواده‌هایشان، دادن اطلاعات غلط به ملاقات‌کنندگان در خصوص وضعیت زندانی مثل تیرباران شدن زندانی، وجود جو خفقان و اختناق در زندان‌های طاغوت، بازجویی مکرر از زندانیان و تفتیش وسایل شخصی آن‌ها، ممانعت از بازدید سازمان‌های بین‌المللی از زندان‌ها و زندانیان.

در زمان مشروطیت پادشاهان ایران مجرمین و مخالفین و دشمنان خویش را زندانی نموده و بی‌رحمانه‌ترین شکنجه‌ها را در مورد آن‌ها روا می‌داشتند حتی خانواده زندانیان را در معرض آزار و شکنجه قرار می‌دادند. (قند رو بیچار پس، ۱۳۸۶: ۹۲).

آنچه از اسناد و مدارک به دست می‌آید تا اوایل ۱۳۳۲ زندان مخصوص نسوان (زنان) در ایران وجود نداشته است. زیرا تا سال ۱۳۳۲ زندان نسوان عبارت بود از یک‌خانه اجاره‌ای در یکی از محلات شهر تهران که دارای حیاط بزرگ و اتاق‌های متعددی بود، ولی در تاریخ فوق یعنی سال ۱۳۳۲ به علت گرانی اجاره منزل، اداره زندان‌ها تصمیم گرفت که زندانیان زن را به زندان قصر منتقل نماید. بنابراین بلافاصله حیات دارالتأدیب که در گوشه شمال غربی زندان قصر وجود داشت تخلیه شد و در اختیار زندان زنان قرار گرفت، (طباطبایی، ۱۳۳۴ به نقل گودرزی بروجردی، ۱۳۸۳: ۱۷۰).

عادی)، ویژگی جرم (مجرمین اتفاقی و تصادفی، مجرمین غیر اتفاقی)، برحسب سابقه (مجرمین به عادت و شرور و سابقه دار، مجرمین بی خطر یا کم خطر)، مدت محکومیت (کوتاه مدت، میان مدت و طویل‌المدت) و برحسب ملیت (ایرانی، افغانی و پاکستانی). وجه مشترک کلیه زندانیان ایران در این زمینه عبارت است از تفکیک میان زن و مرد زندانی، شاخص عمومی دیگر مربوط به تفکیک میان نوع جرائم (عادی، سیاسی) است (عبدی، ۱۳۷۷: ۸۰-۷۹).

۱- انواع طبقه‌بندی در حقوق ایران:

الف) طبقه‌بندی جنسی: اولین نوع طبقه‌بندی که به ذهن می‌آید و مورد توجه مسئولین زندان قرار می‌گیرد طبقه‌بندی جنسی و جدا کردن محل نگهداری زنان از مردان است. زندانیان در این بخش به دو شکل نگهداری می‌شوند:

- **طبقه‌بندی جنسی مشترک:** در این نوع طبقه‌بندی زنان و مردان به صورت مشترک و باهم در یک محل نگهداری می‌شوند؛ مشکلات بهداشتی، اخلاقی و بیماری‌های مقاربتی در این نوع طبقه‌بندی زیاد است.

- **طبقه‌بندی جنسی غیرمشترک:** در این نوع طبقه‌بندی زندانی مرد از زندانی زن جداست. در این نوع بهداشت روانی و سایر معضلات ناشی از نگهداری مشترک جنسی بیشتر خواهد بود. هدف در این طبقه‌بندی امنیت زندانیان به واسطه شرایط خاصی که دارا می‌باشند خواهد بود. زندانیان زن در جمع زنان و هم‌جنسان خود آزادتر، راحت‌تر خواهند بود ضمن اینکه در اکثر مذاهب الهی تأکید بر این‌گونه طبقه‌بندی شده و حریم‌هایی برای زنان و دختران قائل هستند و در جامعه آزاد نیز آنان را مقید به بعضی بایده‌نویاها کرده است (شمس، ۱۳۸۲: ۶۱).

در علم اصول فقه به استناد به باب مقدمه واجب و حرام تفکیک جنسی و سنی را می‌توان اعمال کرد و نیز برای جلوگیری از مفسده می‌توان زن‌ها را از مردان جدا ساخت (مظفر، ۱۳۸۶: ۲۶۱).

تعریف طبقه‌بندی: به معنای رده‌بندی، صف‌بندی کردن و طبقه به معنی مرتب، صف، رده یک جنس از مردم و در اینجا به معنی طبقه‌بندی و رده‌بندی زندانیان است بر اساس جرم، جنس، شخصیت و سن.

- جایگاه بحث طبقه‌بندی زندانیان در اسلام

در علم اصول فقه آمده که آنچه مقدمه برای انجام کار حرامی می‌شود، حرام است، (مظفر، ۱۳۸۶: ۲۶۱).

یعنی آنچه باعث می‌شود زمینه ارتکاب گناه و جرم و مفساسدی را ایجاد کند ممنوع است. «مقدمه الحرام ان کانت سبباً له فهو حرام و معصیه کما ثبت فی الاصول و ان کانت شرطاً و قصد من فعله التواصل الی المحرم فالظاهر کون هذا الفعل معصیه و حراماً»، (هر عملی که وسیله‌ای برای حرامی قلمداد شود، اگر سببی برای انجام آن باشد حرام است و اگر شرطی برای انجام آن حرام باشد در صورتی حرام است که با انجام دادن آن رسیدن به عمل حرام مورد نظر بوده است).

بنابراین می‌توان گفت که طبقه‌بندی در واقع نوعی اقدام جهت پیشگیری از وقوع جرائم داخلی زندان یا پیشگیری از مفساسدی است که ممکن است به زندانیان سرایت نماید. از جمله این نوع طبقه‌بندی بر اساس اصل مسلم فقهی صورت می‌گیرد جداسازی و طبقه‌بندی جنسیتی است؛ به طوری که زندانیان زن از مردان جدا و زندانیان نوجوان، جوان و بزرگسال به تفکیک نگهداری می‌شوند. همچنین زندانیان بازداشتی از زندانیان محکوم به دلیل بدآموزی تجربی جرائم و..... جداگانه نگهداری می‌شوند. طبقه‌بندی شخصیتی زندانیان به دلیل اصلاح و تربیت علمی آنان امری ضروری است (شمس، ۱۳۸۲: ۵۷-۵۶).

- جایگاه بحث طبقه‌بندی در حقوق ایران:

اجرای روش‌های اصلاحی و تربیتی بدون تفکیک و طبقه‌بندی زندانیان امکان‌پذیر نیست برحسب جنسیت (زن و مرد)، سن (اطفال، نوجوان، جوانان، بزرگسالان و پیران)، از نظر وضعیت قضایی (تحت قرار یا متهم، محکوم)، وضع سلامتی (بیماران جسمی، روانی، معتادین)، نوع جرائم (سیاسی،

سنین فوق دارای شرایط ویژه جسمی و روانی می‌باشند که می‌باید به صورت علمی بر اساس اصول ارکان نهاد اصلاح و تربیت جداگانه نگهداری شوند. هر کودکی که از او سلب آزادی شده باشد باید از بزرگسالان جدا شوند، مگر آنکه عدم جداسازی به نفع کودک تشخیص داده شود. نمونه‌ای از این دست که به وضوح قابل قبول به نظر می‌رسد، بازداشت اطفال همراه والدین خود در شرایطی است که هر دو به دلیل تخلفاتی چون مهاجرت غیرقانونی در زندان به سر می‌برند، (عباچی، ۱۳۸۰: ۱۵۳).

– **طبقه‌بندی سنی نوجوانان:** سنین در این بخش بین ۱۸ تا ۲۵ سال است. گاهی اوقات و شکل و شمایل یک فرد نوجوان ۱۸ تا ۲۰ سال همانند یک طفل ۱۷ ساله داده می‌شود، که در این صورت برای اینکه مورد سوءاستفاده قرار نگیرد در کانون‌های اصلاح و تربیت نگهداری می‌شوند. زندانیان نوجوان در زندان و در اندرگاه خاص نوجوانان نگهداری می‌شوند. این نوع زندانیان نیز دارای نیازهای خاص و شرایط ویژه‌ای می‌باشند که مسئولین می‌توانند به تناسب شرایط سنی و شرایط خاص نگهداری و اصلاح و تربیت آنان برنامه‌ریزی کنند.

– **طبقه‌بندی سنی جوانان:** سنین موردنظر در خصوص این زندانیان دارای سنین ۲۵ تا ۳۵ سال است. نیازهای واقعی این بخش از زندانیان که به صورت جداگانه در اندرگاه خاصی نگهداری می‌شوند، اشتغال است و در کنار آن سوادآموزی. بیشترین آمار زندانیان در ایران شامل این سنین است و بیشترین برنامه نیز باید در خصوص این افراد تهیه شود.

– **طبقه‌بندی سنی بین جوانی و میان‌سالی:** در بین زندانیان سنین بین ۳۵ تا ۴۰ ساله شرایط خاصی دارند. اینان کسانی هستند که از یک طرف تمایل به جوانی دارند و از طرف دیگر در شرف انتقال به میان‌سالی هستند.

– **طبقه‌بندی سنی میان‌سالان:** زندانیان دارای ۴۰ تا ۶۰ ساله مشمول این نوع طبقه‌بندی سنی هستند.

دکتر عطیه مصطفی (بی تا، ۲۸۹) به نقل از کتاب احکام السجون آورده است: که در زمان پیامبر اکرم (ص) زنان در محوطه محصور مسجد حبس می‌شدند.

در خصوص تفکیک جنسیت زندانیان تصریح شده به اینکه باید زندان زن‌ها از زندان مردها جدا باشد. همان‌گونه که افراد کم سن و سال نباید با اشخاص بزرگسال در یکجا زندانی شوند تا از این راه فتنه‌ای به وجود نیاید. و احیاناً از تعبیر بعضی فقها معلوم می‌شود که جایی که اطفال در آنجا زندانی می‌شوند نباید زندان نامیده شود، بلکه باید به نامی که مشعر بر اصلاح باشد معروف گردد (ابن عابدین، ۱۴۱۰: ۳۴۷).

ب) **طبقه‌بندی سنی:** در این نوع از طبقه‌بندی مجرمین بر اساس میزان سن به صورت اطفال زیر ۱۸ سال، نوجوانان ۱۸ تا ۲۲ سال، جوانان تا ۲۵ سال، و بزرگسالان از ۲۵ سال به بالا تقسیم می‌شوند که باتوجه به وضعیت جسمانی و روانی پیران، می‌باید افراد دارای ۵۵ سال به بالا نیز به تفکیک نگهداری و طبقه‌بندی شوند (شمس، ۱۳۷۵: ۹۳).

طفل جز برای تأدیب زندانی نمی‌شود چراکه هنوز مکلف نیست. در بعضی زندان‌ها مشخص شده است که اطفال کمتر از ده سال تا پیرمردان و پیرزنان بالای ۸۰ سال وارد زندان شده‌اند. طبیعی است که نگهداری این طیف اشخاص با همدیگر مناسب نیست. علاوه بر مشکلات بهداشتی، الگوپذیری، بحران هویت در نوجوانان و جوانان، انتقال تجارب، معمولاً نیازهای هرکدام از سنین فوق اقتضای شرایط نگهداری خاص متناسب با شرایط سنی دارد. چگونه می‌توان نوجوانی که اقتضای سنی وی ایجاب می‌کند، شیطنت و تحرک و سروصدای بیش از حد داشته باشد در کنار پیرمرد یا پیرزنی نگهداری شوند (شمس، ۱۳۸۲: ۶۳).

– **طبقه‌بندی سنی اطفال:** اگرچه بعضاً اطفال شامل کسانی می‌دانند که در کانون اصلاح و تربیت نگهداری می‌شوند، اما اطفال در این بخش دارای تقسیمات گوناگونی است که عبارت است از: اطفال ۸ تا ۱۰ سال، اطفال ۱۰ تا ۱۲، اطفال ۱۲ تا ۱۴، اطفال ۱۴ تا ۱۶ و اطفال ۱۶ تا ۱۸ سال. هرکدام از

– طبقه‌بندی سنی بزرگسالان: زندانیان دارای سنین بالای ۶۰ سال مشمول این طبقه‌بندی سنی می‌باشند. لازم است که یادآور شویم طبق قانون، نگهداری این نوع افراد ممنوع است. فقط در شرایط بسیار نادر و خاص این اجازه داده شده است، نگهداری این سنین شرایط ویژه و خاص را می‌طلبد و رفتار با این افراد باید همانند اطفال باشد، (شمس، ۱۳۸۲: ۶۶).

ج) طبقه‌بندی بر اساس نوع جرم: در این طبقه‌بندی مجرمین بر اساس جرم ارتكابی طبقه‌بندی می‌کنند. از محاسن این نوع طبقه‌بندی مصونیت زندانیان از بدآموزی‌های زندانیان دارای جرائم متفاوت است، برای مثال در صورت عدم رعایت طبقه‌بندی ممکن است مجرمین سارق در بین زندانیان مواد مخدر و معتاد به اعتیاد نیز گرایش پیدا نمایند و پس از آزادی به مواد مخدر آلوده شده باشند. از معایب طبقه‌بندی بر اساس جرم، تخصصی شدن مجرمین در آن جرم است به طوری که با تجمع زندانیان دارای یک جرم در یک محل شگردهای مختلف آن نوع جرم از راه تجربه به سایر مجرمین منتقل می‌شود، لذا مجرم در جرم ارتكابی خود تخصصی‌تر خواهد شد. این نوع طبقه‌بندی باهدف عدم انتقال تجارب زندانیان حرفه‌ای با سایر زندانیان است.

د) طبقه‌بندی بر اساس شخصیت: این نوع طبقه‌بندی بر اساس نوع و تیپ شخصیت روانی زندانیان صورت می‌گیرد، در این نوع طبقه‌بندی، به‌وسیله تیپ‌های مختلف شخصیتی و مصاحبه، انواع تیپ‌های شخصیتی را جدا ساخته و به‌صورت مجزا نگهداری می‌کنند و متخصصین و مراقبین باتوجه به نوع شخصیت زندانی، وی را در محل نگهداری می‌کنند ارتباط خاصی با وی خواهند داشت.

ه) طبقه‌بندی بر اساس نوع قرار یا حکم: در این نوع طبقه‌بندی زندانیان بازداشتی و متهمین در بازداشتگاه و محکومین در زندان می‌باشند، در این نوع طبقه‌بندی تأکید می‌شود حتماً زندانی که حکم او صادر نشده است تا صدور حکم قطعی باید در بازداشتگاه نگهداری شود.

ز) طبقه‌بندی بر اساس نوع زندان: در این نوع طبقه‌بندی زندانیان در زندان‌های (باز، نیمه‌باز، بسته) طبقه‌بندی خواهد شد. در این بخش از زندان مسئولین قضایی تلاش می‌کنند بیشترین آمار زندانیان موجود خود را در زندان‌های باز و بخش دیگر را در زندان نیمه‌باز نگهدارند و در زندان بسته تعداد اندکی از زندانیان نگهداری شود. معمولاً در کشور ما و در بعضی کشورهای دیگر با ترتیب ابتدا زندانی را در زندان بسته و سپس به نیمه‌باز و بعد در زندان باز قرار می‌دهند؛ و برای این اقدام توجیه می‌کنند که زندانیان به‌مرور با جامعه ارتباط خواهند داشت و پس از قطع کامل ارتباط وی با جامعه بعد از گذراندن شرایطی که زندان برای آنان تعیین می‌کند، به آرامی و به‌صورت تدریجی به جامعه متصل خواهند شد.

لذا باید در طبقه‌بندی نوع زندان ابتدا ورودی‌ها در زندان باز و سپس در زندان نیمه‌باز و بعد در زندان بسته نگهداری شوند. حدود ۸۰٪ زندانیان که معمولاً افراد دارای جرائم سبک می‌باشند در زندان‌های باز، ۱۰٪ زندانیان که دارای شرایط میان باز و بسته هستند، در زندان نیمه‌باز و ۱۰٪ مابقی زندانیان محکوم در زندان‌های بسته با شرایط خاص این نوع زندان‌ها نگهداری شوند.

ر) طبقه‌بندی بر اساس میزان محکومیت: این نوع طبقه‌بندی بر اساس میزان محکومیت زندانی صورت خواهد گرفت و محکومین دارای محکومیت‌های سنگین از محکومین سبک جدا نگهداری می‌شوند. این نوع طبقه‌بندی در کشورهای مختلف تحت عنوان طبقه‌بندی بر اساس جرائم امنیتی و غیرامنیتی نیز مطرح است.

و) طبقه‌بندی بر اساس تعداد سابقه: در این نوع طبقه‌بندی زندانیان بر اساس تعداد سابقه نگهداری خواهند شد و زندانیان سابقه‌دار از زندانیان بدون سابقه و یا کم سابقه جداگانه نگهداری می‌کنند. باتوجه به اینکه زندانیان سابقه‌دار به ارتكاب جرم عادت دارند، اصلاح و تربیت آنان با مشکلات عدیده‌ای مواجه می‌شود. لذا ضروری است که زندانیان سابقه‌دار از سایر زندانیان جدا شوند.

به طوری که کمترین مشکل را برای خودشان و مسئولین زندان ایجاد کنند و از اهداف عالی تر طبقه بندی اصلاح و تربیت و بازپروری و توان بخشی زندانی است، (شمس، ۱۳۸۲: ۶۲).

نگهداری محکومین عادی در زندان های مخصوص از نظر حفظ نظم و آرامش در زندان ها حائز اهمیت زیاد است.

۴- نظر فقها و دانشمندان اسلامی در خصوص بحث

طبقه بندی:

برای زنان در جهت رفع فتنه زندانی جداگانه قرارداد می شود. همان گونه که بر ضرورت جدا کردن خردسالان از بزرگسالان نیز تصریح شده است، (ابن عابدینی، ۱۴۱۰ق: ۳۴۷).

محل حبس زنان از مردان جدا باشد تا کار به فتنه نکشد. مقتضای شریعت اسلام این است که به منظور دفع فساد و از بین بردن زمینه حرام، باید زندان مرد از زن، و بچه از بزرگسال جدا باشد.

جمع بندی نظرات در تقسیم بندی زندان: در این زمینه در راستای یکی از اصول فقهی اسلام مطالبی گفته شد که عنوان آن «هر عملی که مقدمه بر انجام فعل حرامی باشد، حرام است» مثلاً در اسلام در رابطه نامشروع و زنا حرام است، طبیعی است که وقوع چنین حرامی بدون مقدمه امکان پذیر نیست، بلکه قبل از هر چیز مقدمه و شرایط محیط جرم می بایست فراهم شود. لذا اسلام قبل از هر چیز تلاش دارد به جای مبارزه با معلول که جرم است به علت مبارزه و در واقع از وقوع جرم پیشگیری کند. در اصل بهداشت قبل از درمان که یقیناً هم از نظر مادی و هم از نظر معنوی با هزینه کمتری صورت خواهد گرفت، در خصوص نوع ارتباطها اعم از ارتباط مردان با یکدیگر، زنان با یکدیگر، مرد و زن، محیطی که در آن قرار می گیرند، نوع صحبت کردن و گفتار طرفین، نوع پوشش و لباس، نوع مراسم و دستورات خاص دارد تا از هرگونه خلاف و جرمی و هر نوع عملی که برخلاف ذات پاک بشری است جلوگیری شود. بنابراین رعایت این اصل

ی) طبقه بندی به صورت ترکیبی: در این نوع طبقه بندی می توان همه موارد فوق را مدنظر قرارداد یعنی علاوه بر تفکیک جنس و سن که الزامی خواهد بود؛ پس از شناسایی شخصیت تفکیک جرم را نیز می توان اعمال کرد. این نوع طبقه بندی بسیار ایده آل است و در صورت داشتن امکانات بهترین روش نگهداری و طبقه بندی مجرمین خواهد بود. (شمس، ۱۳۷۵: ۹۵).

۲- مصوب سازمان ملل در مورد طبقه بندی زندانیان

ماده ۸ م.س.م- طبقات یا انواع متفاوت زندانی ها باید در نهادهای مجزا یا قسمت های مجزایی از یک نهاد با توجه به جنسیت، سن، سوابق مجرمانه، علت قانونی بازداشت و الزامات مربوط به رفتار با آنها نگهداری می شوند که به ترتیب زیر است:

الف) مردان و زنان تا سرحد امکان در زندان های مجزا نگهداری خواهند شد. در زندان یا نهادی که مردان و زنان پذیرفته می شوند، کل محوطه مربوط به زندان باید کاملاً مجزا باشد.

ب) زندانیان محاکمه نشده باید جدا از زندانیان محکوم نگهداری شوند. ت) افرادی که به خاطر بدهی زندانی شده اند و سایر زندانیان امور مدنی بایستی از افرادی که به علت جرائم جنایی زندانی شده اند مجزا نگهداری شوند.

د) زندانیان نوجوان بایستی از افراد بالغ مجزا نگهداری شوند، (شمس، ۱۳۸۲: ۶۶).

«زندانیان باید از یکدیگر جدا باشند یا دست کم بر مبنای سنگینی کیفری جرمشان و نیز به ویژه بر مبنای سن و استعداد های آنان و تفکیک های اصلاحی که قرار است در مورد آنها به کار بسته شود و مرحله تغییر و دگرگونی شان تقسیم شوند.» (فوکو، ۱۳۷۸: ۳۳۶).

در اصل هدف از طبقه بندی زندانیان جلوگیری و پیشگیری از آسیب های احتمالی است که ممکن است به زندانی وارد شود و نیز سهل تر شدن نگهداری زندانیان،

است که جرم‌های سبکی مرتکب شده و اصلاح آن بدون توجه به قیدوبند زدن با اعمال شاقه وادار کردن امکان‌پذیر نیست طبعاً مدت این زندان که به آن دارالتأدیب می‌گویند کوتاه خواهد بود.

دوم) زندان آزمایشی: زندانی است که امروز به آن زندان احتیاطی و یا زندان برای تحقیق گفته می‌شود بسیاری از فقها تجویز کرده‌اند که محبوسی که برای تحقیق زندانی شده است خیلی مختصر از راه زدن و مانند آن مورد عذاب قرار می‌گیرد، تا حقی که از گفتن آن امتناع می‌ورزد ابراز کند و به آنچه به‌جای آورده است اعتراف کند.

سوم) زندان عذاب و شکنجه: زندانی است که در آنجا زندانی را کتک می‌زنند و به اعمال شاقه وادار می‌کنند(وائلی، ۱۳۶۲: ۱۲۲-۱۲۱).

- انواع حبس از لحاظ مدت آن:

۱) **حبس‌های معین:** منظور حبسی که مدت آن معین است و در متون فقهی متناسب با نوع جرم ارتكابی زندانی تعیین گردیده است نظیر حبس‌های شش‌ماهه، یک‌ساله، حبس ابد و غیره.

۲) **حبس‌های نامعین:** حبس‌هایی که مدت آن تعیین نگردیده و این امر با صلاح‌دید حاکم و قاضی شرع است(حبس تعزیری). این حبس مورد تأیید و راهنمایی پیشوایان دینی بوده و در متون فقهی و قوانین دینی بسیار است، (قند رو بیچار پس، ۱۳۸۶: ۱۳۵-۱۳۴).

- مدت حبس از نظر مذاهب چهارگانه:

استاد عبدالقادر عوده می‌گوید: حبس در شریعت بر دو نوع است حبسی که مدتش معین است و حبسی که مدتش نامعین است. حبسی که مدتش معین است شریعت آن حبس را کیفر جرم‌های تعزیری ساده و کم‌اهمیت قرارداده است و با آن مجرمان عادی را مجازات می‌کند. کمترین مدت حبس‌های محدود یک روز است و حداکثر آن در میان فقها مورد اتفاق نیست. بعضی‌ها می‌گویند نباید از شش ماه تجاوز کند و بعضی گفته‌اند لازم است حداکثر آن به یک سال نرسد، و

مهم فقهی می‌تواند نه‌تنها در جامعه منشأ خیر و برکات زیادی برای بشریت باشد، بلکه در زندان‌ها نیز که جامعه‌ای کوچک در دل جامعه‌ای بیرونی است، قطعاً در رعایت طبقه‌بندی‌ها به این امر مهم که نشأت گرفته از فقه ناب اسلام است توجه شده و می‌تواند موجب پیشگیری از وقوع مجدد جرم و هم‌چنین تأمین سلامت روانی زندانیان و سلامت محیط جامعه زندان شود.

۵- انواع و مدت حبس

- انواع حبس در حکومت امام علی (ع):

۱) **جزایی:** از نظر مدت حبس که چند روز و یا چند ماه به‌طور موقت یا ابدی است، و جزایی از لحاظ طبیعت زندان که زندان مجرد است بدون اشتغال به کار و تحمل ضرب و کتک و یا زندان توأم با اعمال شاقه و ضرب و زدن است.

۲) **تمهیدی:** عبارت است از اینکه کسی را ادله اولیه برای مجرد بودن او به دست بیاید، تدبیر توقیف و بازداشت در مورد او عملی می‌شود.

۳) **تهدید:** و این نوع زندان برای کسی است که مالی را غصب کرده است که تا برگشت دادن آن مال، زندانی می‌گردد.

۴) **زندان برای اشیاء:** مانند اینکه کسی چیزی را فروخته است و از تسلیم می‌ورزد، و یا اجیر کسی شده است و از انجام دادن تعهد خود سرباز می‌زند که این‌گونه اشخاص به زندان می‌روند تا آنچه را که متعهد شده‌اند به‌جای بیاورند(وائلی، ۱۳۶۲: ۲۷۹-۲۷۸).

- انواع حبس از نظر فقهای اسلام:

۱) **زندان ویژه جهت کسانی که به علت عدم پرداخت بدهی به زندان افتاده‌اند** (۲) **زندان مخصوص برای دزدها** (۳) **زندان برای سایر خطاکاران.**

بعضی از فقهای اسلام به پیروی از ادله زندان را به سه نوع تقسیم کرده‌اند:

اول) زندان اصلاحی: زندانی است که در آنجا به اصلاح زندانیان توجه و بذل عنایت می‌شود بدون اینکه زدن و عذاب دادن و به زنجیر کشیدن در کار باشد. این زندان برای کسانی

آیت‌الله مکارم شیرازی در یک تقسیم‌بندی زندان‌ها را به دوازده نوع تقسیم کرده که هفت نوع آن تحت عنوان زندان‌های معقول و پنج نوع دیگر آن زندان‌های نامعقول می‌باشند.

الف- زندان‌های معقول

۱) **زندان ایدایی و مجازاتی:** این نوع زندان معمولاً برای کسانی است که مرتکب خلافی شده‌اند، آزادی آن‌ها را سلب می‌کنند تا متوجه زشتی اعمال خود بشوند و در آینده از تکرار چنان اعمالی خودداری کنند، و دیگران نیز عبرت بگیرند. این معمول‌ترین نوع زندان از قدیم تاکنون بوده است و هر حکومتی برای خود چنین زندانی داشته است.

۲) **زندان اصلاحی:** این نوع زندان در مورد کسانی است که مرتکب خلافی شده‌اند و یا اینکه به عادت بدی گرفتارند، (مانند معتادان به مواد مخدر) که اندرز و آموزش‌ها در آن‌ها تأثیر نمی‌گذارد، چاره‌ای جزء این نیست که آن‌ها را از پیکر جامعه جدا کنند، و مدتی کوتاه یا طولانی در زندان بمانند و اصلاح شوند و اعتیاد خود را ترک گویند.

۳) **زندان احتیاطی:** گاهی حادثه مهمی مثل قتل نفس درجایی رخ می‌دهد که قاتل به درستی شناخته نشده، ولی فرد یا افرادی متهم به قتل هستند بدون شک باید درباره قاتل تحقیق شود، ولی ممکن است متهم فرار کند و بعد از به دست آمدن مدارک کافی برای ارتکاب جرم دسترسی به او ممکن نباشد در اینجا متهم یا متهمین را موقتاً بازداشت می‌کنند، پس از تحقیق اگر بی‌گناه باشند با عذرخواهی آزاد می‌شوند و اگر گناهکار باشند به سزای اعمال خود می‌رسند. این نوع زندان مانند انواع دیگر زندان‌ها در همه‌جا معمول است. حبس احتیاطی نوعی اقدام حفاظتی است که در مورد متهمی که هنوز درباره او تصمیم نهایی و قطعی اتخاذ نشده است این نوع حبس به قصد کیفر دادن نسبت به یک اقدام احتیاطی است که فرد نتواند احیاناً فرار کند.

گروه دیگر حداکثر را به ولی امر واگذار کرده‌اند. شافعی‌ها مدت حبس را محدود کرده‌اند و گفته‌اند که باید به یک سال نرسد اما ظاهراً مذاهب دیگر حبس را تبعید قیاس نمی‌کنند و حتی تجویز می‌کنند که به همراه حبس زدن هم باشد، البته در صورتی که معلوم شود که یکی از عقوبت‌ها در بازداشتن مجرم از گناه کافی نیست، (عوده، ۱۴۰۵: ۳۱۳).

اما مذهب امامیه و سایر مذاهب (غیر از مذاهب چهارگانه اهل سنت) در مورد مدت زندان قائل به نامحدود بودن نیستند؛ زیرا زندان در نزد آنان جزء تعزیرات است و تعیین تعزیرات به حاکم واگذار شده است و زندان در نظر آنان یا ابد است یا موقت. و زندان در نظر امامیه و اسماعیلیه و زیدیه که مصادر احکام آن‌ها یکی است حداقل زندان در نظر آنان یک روز است.

- انواع حبس از لحاظ کیفیت محافظت و مراقبت از

محبوسین:

زندان بسته: با محافظت کامل عبارت است از زندانی که کاملاً محصور بوده و دارای برج‌های دیده‌بانی است و این نوع زندان برای نگهداری آن دسته از محکومینی است که به تشخیص مقامات قضایی یا شورای طبقه‌بندی نگهداری آن‌ها در سایر زندان‌ها و مؤسسات وابسته به مصلحت نباشد.

زندان نیمه‌باز: در حد متوسط حفاظت زندانی است که محصور بوده و زندانیان به‌طور گروهی با تعداد کافی مأمور مراقب بدون اسلحه به کار اعزام می‌کردند و پس از خاتمه کار مجدداً به آسایشگاه‌های خود برمی‌گردند.

زندان باز: زندانی است بدون حفاظت و مأمور مراقب، که زندانی مدت محکومیت خود را در آن با اشتغال به کار یا به خدمت می‌گذرانند و حق خروج از زندان را نداشته و شب‌ها در نزدیک‌ترین آسایشگاه‌هایی که به همین منظور تعیین شده است استراحت می‌نماید، (قند رو بیجار پس ۱۳۸۶: ۳۹-۳۸).

۵- انواع حبس از نظر اهداف آن:

ب- زندان‌های نامعقول

۱) **زندان انتقامی:** زندانی است که هیچ هدف معقولی ندارد، و فقط جباران یا اربابان برای انتقام گرفتن از مردم آزاده یا رعایایی که کینه و عداوتی به‌ناحق از آن‌ها به دل دارند اعمال می‌کنند. و چه‌بسا دیده‌شده که در آنجا می‌پوسند و از بین می‌روند.

۲) **زندان برای در هم شکستن مقاومت‌ها:** جباران برای اینکه مقاومت‌های روحی یا جسمی مبارزان راه حق را در هم بشکنند آن‌ها را به زندان می‌افکنند و گاه آن‌ها را با انواع تحقیرها و شکنجه‌های روحی و جسمی توأم می‌سازند. این‌گونه زندان‌ها برای افراد ضعیف و متوسط مؤثر است و بسیاری از آن‌ها پس از آزادی مسیر خود را تغییر می‌دهند و حتی گاهی به‌صورت آلتی در دست جباران درمی‌آیند.

۳) **زندان به‌منظور از بین بردن رابطه رهبری:** این زندان مخصوص رهبران سیاسی و مذهبی است که وقتی جباران از مبارزات آن‌ها به ستوه می‌آیند برای گسستن رابطه پیروان با این رهبران بزرگ آن‌ها را به زندان می‌افکنند. نکته جالب این است که این‌گونه زندان‌ها در اکثر موارد نتیجه معکوس می‌دهد، یعنی پیروان منسجم‌تر و رهبران عزیزتر، بزرگ‌تر و معروف‌تر می‌شوند.

۴) **زندان برای رفع مزاحمت:** گاه می‌شود وجود یک مرد عالم، مخترع، فرمانده و خلاصه یک مرد لایق، مزاحم خودکامگی ارباب زورگو است و این‌گونه افراد را به زندان می‌افکنند تا آسوده‌خاطر و بدون وجود مزاحم به خودکامگی‌های خود ادامه دهند. حتی گاهی جباران پلید و کثیفی در طول تاریخ بوده‌اند که شوهران زنان زیبا را به زندان افکنده‌اند تا همسران آنان را تصاحب کنند.

۵) **زندان به خاطر پاکی:** عجیب‌ترین نوع زندان در طول تاریخ زندان‌هایی هستند که افراد به خاطر بی‌گناهی گرفتار آن می‌شوند؛ و باید قبول کرد که در یک محیط ننگین و آلوده بی‌گناه بودن کم‌گناهی نیست و پاک‌دامن بودن البته عیب بزرگی محسوب می‌شود، زیرا که نقشه‌ها و طرح‌های

۴) **زندان تأدیبی:** این زندان بیشتر برای کودکان است که مشمول قوانین نیستند، ولی اگر آزادی مطلق به آن‌ها داده شود سوءاستفاده کرده راه انحراف را پیش می‌گیرند، لذا در مقابل پاره‌ای از گناهان آن‌ها را به زندان می‌افکنند تا تأدیب و تربیت شوند. مرکزی که این کودکان در آنجا نگهداری می‌شوند تحت عنوان کانون اصلاح و تربیت است اطفال و جوان کمتر از هیجده سال در آنجا نگهداری می‌شوند.

۵) **زندان سیاسی:** معمولاً زندانی سیاسی به کسانی می‌گویند که فعالیت‌های سیاسی آن‌ها مخالف مصالح جامعه و نظام موجود است، گاهی نیز مخالف مصالح جامعه نیست بلکه موافق آن است ولی با مصالح یا مطامع رژیم حاکم تضاد دارد (مانند زندانیان سیاسی در زمان طاغوت و زندانیان بسیاری از کشورهای دنیای امروزی).

۶) **زندان استحقاقی:** این نوع حبس به‌منظور استیفای حقوق ضایع‌شده انجام می‌گیرد خواه حقوق فردی باشد یا اجتماعی. منظور از استحقاق در اینجا گرفتن حق است مثلاً گاه کسی طلبی از دیگری دارد که در عین توانایی بر پرداخت از ادای دین خودداری می‌کند، در اینجا گاهی بدهکار را به زندان می‌افکنند تا تحت فشار قرار بگیرد و حاضر به ادای حق طلبکار بشود و به‌محض اینکه اعلام آمادگی برای ادای دین کرد از زندان آزاد می‌شود چون هدف و فلسفه زندانی شدن او پایان یافته است.

۷) **زندان حفاظتی:** گاهی اوقات مردم تحت تأثیر رویدادهای مختلف قرار می‌گیرند نظیر انقلاب و اتفاقاتی که موجب برانگیخته شدن هیجان‌ات و احساسات مردم می‌شود. این نوع زندان که به‌ندرت ممکن صورت پیدا کند در مورد کسانی است که مردم سخت از آن‌ها عصبانی هستند به‌طوری‌که اگر آزاد بمانند جانشان به خطر می‌افتد درحالی‌که مستحق اعدام نیستند، در اینجا حکومت که حافظ منافع مردم است تا زمان فرونشستن آتش خشم مردم مدتی این‌گونه افراد را به چهاردیواری زندان منتقل می‌کند تا به عادی شدن شرایط و رفع خطر آن‌ها را آزاد سازند.

اجتماعی تأثیر پذیرفته و دگرگون شده‌اند. هدف از انواع مختلف قوانین کیفری اصلاح فرد گناهکار، حفظ شرافت در جوامع بشری، تأمین صلاح همگان و از بین بردن کلیه مفاسد است. توجه به جایگاه زندان و زندانی در اسلام و حقوق ایران نشان می‌دهد؛ که دیگر زندان آن مکان سرد و تاریک گذشته که زندانیان را در سیاه‌چال‌ها انداخته و فقط جهت تنبیه و ارباب زندانی به‌کاربرده می‌شد نیست، بلکه مکان و ساختمان زندان بر طبق دیدگاه اسلام و توجه به شخصیت زندانی و برآورده شدن نیازهای آن ساخته شده است و زندانی هم در این مکان فردی لایق و محترم شناخته شده است که بر طبق موازین شرعی و اسلام چنین انسانی حق حیات داشته و باید برای بازگشت مجدد وی به جامعه تلاش کرد. علاوه بر اینکه در زندان تأکید بر روش‌های اصلاحی و تربیتی مجرمان زندان است؛ جایگزین‌های مجازات حبس و تقلیل مجازات به شیوه‌های مختلف هم برای بعضی از افراد واجد شرایط زندان در نظر گرفته شده است.

منابع و مأخذ

۱. ابن عابدین. (۱۴۱۰). *ردالمختار علی الدر المختار*، بیروت، المكتبة العلمیه
۲. آخوندی، محمود. (۱۳۶۸). *آیین دادرسی کیفری*، جلد سوم، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۳. باهری، محمد. (۱۳۴۷). *حقوق جزای عمومی*، پلی کپی دانشگاه تهران.
۴. جعفری لنگرودی، محمدجعفر. (۱۳۷۴). *ترمینولوژی حقوق*، چاپ هفتم، انتشارات گنج دانش.
۵. جندی، عبدالملک. (۱۹۴۲م). *المسوعه الجنائیه*، دایره المعارف جلد نهم، بیروت، دارالمعرفه.
۶. الجوهری، اسماعیل بن حماد. (۱۴۰۷). *الصحاح تاج اللغه و صحاح العربیه*، تحقیق احمد بن عبدالغفور عطار، چاپ چهارم، بیروت، دارا لعلم الملائین.
۷. حر عاملی، محمد بن حسن. (۱۴۱۰). *وسائل الشیعه*، ج ۱۲، انتشارات مکتب اسلامیه.

گناهکاران را بیرون می‌ریزد و در طول تاریخ یوسف و یوسف‌ها به زندان جباران رفته‌اند، چراکه می‌خواسته‌اند پاک باشند. بی‌گناهی کم گناهی نیست در دیوار عشق، یوسف از دامان پاک خود به زندان رفته است کاملاً روشن است که این‌گونه زندان‌ها هیچ‌گونه فلسفه عقلی و شرعی ندارد (شمس، ۱۳۷۵: ۳۲-۲۸).

نتیجه‌گیری

استقرار نظم و امنیت و اصلاح وضع نابسامان جامعه و برقراری عدالت اجتماعی ایجاب می‌نماید که نیکوکاران به کردار نیک خویش، تشویق شوند و متخلفین از قانون تنبیه و به جزای اعمال خود برسند. زندان به‌عنوان یکی از طرق عقوبت انسان‌هایی که مرتکب بزه و اعمال مضر می‌شوند از قدیم‌الایام در دنیای معمولی بوده است و به‌تدریج اثر نفوذ افکار افراد مصلح، خصوصاً تعلیمات پیامبران الهی توجه به کرامت ذاتی انسان و در نتیجه تربیت و بازپروری محکومین مورد اهمیت قرار گرفت، و در شریعت مقدس اسلام برای جلوگیری از وقوع تکرار جرم یا جرائم و مهار کردن مجرمین و افراد خطرناک کیفر زندان پیش‌بینی و مقرر شده به همین علت موضوع و حقوق زندانیان مورد توجه فقهای دین قرار گرفته است. هرچند زندان را محلی دانسته‌اند که متهمان یا محکومان کیفری با قرار و حکم کتبی مقامات صلاحیت‌دار قانونی موقتاً یا برای مدت معین یا به‌طور دائم در آنجا نگهداری می‌شوند، از بررسی متون اسلامی به دست می‌آید که زندان در شریعت اسلام عبارت است از تعویق شخصی یا جلوگیری از تصرفات آزادانه وی که می‌بایست از هرگونه شکنجه و آزار به دور باشد خواه در خانه باشد یا در مسجد. از مطالعات انجام‌گرفته در زمینه پژوهش مذکور چنین به دست می‌آید؛ که جرم همیشه و در تمام زمان‌ها و مکان‌ها با انسان همراه بوده هر زمان پدیده‌ای به نام جرم در این اجتماعات شناخته می‌شد انسان‌ها به شیوه‌ای برای رویارویی با آن برخاسته‌اند و به نشانه واکنش به مقابل آن دست‌زده‌اند این شیوه‌ها در تحول تاریخی خود از عوامل گوناگون فرهنگی و

۸. حنفی، ابن همام. (۱۴۱۲). شرح فتح القادیر، داراحیاء التراث العربی، بیروت.
۹. راغب اصفهانی، ابوالقاسم محمد بن الحسین بن الم فضل. (۱۴۰۴). المفردات فی القریب القرآن، چاپ دوم، نشر کتاب، تهران.
۱۰. راوندی، مرتضی. (۱۳۶۸). سیر قانون و دادگستری در ایران، تهران، نشر چشمه.
۱۱. زمخشری، جار الله محمد بن عمر. (۱۴۱۱). الفائق فی الغریب الحدیث، دارالمعرفه، بیروت.
۱۲. سپهری، محمد. (۱۳۷۳). زندان از دیدگاه اسلام، ۱۳۷۳، سازمان تبلیغات اسلامی.
۱۳. شمس، علی. (۱۳۷۵). «پژوهشی درباره زندانبانی اسلامی» ، اداره کل زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی استان خراسان.
۱۴. شمس، علی. (۱۳۸۲). حقوق زندانبانان در مقررات داخلی و بین‌المللی، چاپ دوم، انتشارات راه تربیت.
۱۵. شمس، علی. (۱۳۸۲). مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی زندان، چاپ اول، تهران، انتشارات راه تربیت.
۱۶. صانعی، پرویز. (۱۳۷۱). حقوق جزای عمومی، جلد اول، انتشارات گنج دانش.
۱۷. طوسی، ابوجعفر محمد بن الحسن. (۱۴۱۲). الاستبصار، تحقیق السید حسن الموسوی الخراسان، تهران، دار الکتب العلمیه.
۱۸. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۱۶)، الخلاف، تهران، مطبعه تابان.
۱۹. عباچی، مریم. (۱۳۸۰). حقوق کیفری اطفال (در اسناد سازمان ملل متحد)، چاپ نخست، انتشارات مجد.
۲۰. عبدی، عباس. (۱۳۷۷). تأثیر زندان بر زندانی (آسیب‌شناسی اجتماعی)، مؤسسه تحقیقاتی و انتشارات نور.
۲۱. عوده، عبدالقادر. (۱۴۰۵). التشریح الجنائی الاسلامی مقارنا بالقانون الوضعی، بیروت، مؤسسه الرساله.
۲۲. فوکو، میشل. (۱۳۷۸). مراقبت و تنبیه (تولد زندان)، ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهان‌دیده، چاپ نخست، نشر نی.
۲۳. قرشی، سید علی‌اکبر. (۱۳۵۴). سیری در اسلام، قم، انتشارات دارالتبلیغ.
۲۴. قند رو بیجار پس، اسماعیل. (۱۳۸۶). موقعیت حبس در فقه و حقوق جزای ایران، تابستان، جلد اول، ناشر پا اندیشه.
۲۵. گودرزی بروجردی، محمدرضا. (۱۳۸۳). تاریخ تحولات زندان، تهران، نشر میزان.
۲۶. محسنی، رضا علی. (۱۳۸۷). «آسیب‌شناسی مجازات زندان و حبس»، ماهنامه شماره ۶۷، سال دوازدهم.
۲۷. مروتی، سهراب. (۱۳۸۶). «بررسی مبانی مشروعیت زندان در قرآن کریم»، شماره ۲، سال ۳۷، فصلنامه حقوق مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی.
۲۸. مصطفی، عطیه. (۱۴۱۶). نظم الحکم بمصر فی عهد الفاطمیین، مطبعه الاعتماد، بیروت.
۲۹. مظفر، محمدرضا. (۱۳۸۶). اصول الفقه، دارالنعمان، النجف.
۳۰. المنتظری، حسینعلی. (۱۴۰۸). دراسات فی الولاية الفقیه و فقه الدوله الاسلامیه، قم، المركز العالمی للدراسات الاسلامیه.
۳۱. وائلی، احمد. (۱۳۶۲). احکام زندان در اسلام، ترجمه محمد حسین بکایی، چاپ دوم، نشر فرهنگ اسلامی.
۳۲. هومن، احمد. (۱۳۳۹). زندان و زندانبانان یا رژیم پنی تانسیر، انتشارات دانشگاه تهران.